

Anna Kuchciak

(Uniwersytet Wrocławski)

Refleksje o godności człowieka w starzejącym się społeczeństwie

ABSTRACT

Reflections on the Human Dignity in an Ageing Society

Given the ageing of society, issues involving the elderly are becoming increasingly discussed publicly by representatives of various environments. While demographic changes entail multi-faceted consequences, attention is mainly being focused on the tangible effects of the increasing number of elderly people. The article contains reflections on the slightly less measurable but relevant issue of respect for the human dignity in an ageing society and highlights the appropriate constitutional as well as statutory regulations.

Słowa kluczowe: godność człowieka, osoby starsze, starzejące się społeczeństwo

Starzenie się społeczeństwa, wyrażające się zwiększaniem udziału osób starszych w populacji ogółem, to proces wymagający uwzględnienia rozległego *spectrum* implikacji. Rozpatrywanie konglomeratu tych wieloaspektowych następstw uwidacznia, jak problematyczne jest to wyzwanie – nawet wycinek tej materii ukazuje jej złożoność. Państwa muszą reorientować prowadzoną politykę, konstruując kompleksową strategię w obliczu zmian demograficznych. Perspektywiczne rozwiązania bazują na cyklicznie aktualizowanych prognozach czy korygowanych programach, co dodatkowo dokumentuje wielowymiarowość przeobrażeń. Działania koncentrują się przede wszystkim na newralgicznych obszarach wymagających interwencji oraz dalszej funkcjonalizacji. Akcenty kładzie się zwłaszcza na efektywną konstrukcję systemu ubezpieczeń społecznych czy ochrony zdrowia, co skorelowane jest z koniecznością zaspokojenia elementarnych potrzeb osób starszych. Dbłość o odpowiedni standard życia to z pewnością nie jedyny zidentyfikowany cel. Uwagę przywiązuje się

również do utrzymania samodzielności seniorów, a także wykorzystania tkwiącego w nich potencjału poprzez aktywizację na różnych polach. Już podejmowane starania czy dopiero projektowane przedsięwzięcia mają uniwersalny imperatyw, jakim jest zapewnienie godnej starości.

Dignitas hominis utrwalono jako fundamentalną wartość zarówno w krajowych systemach prawnych¹, jak i międzynarodowych regulacjach² (choć tak naprawdę ma charakter pierwotny i nie zależy od eksplicytnego przywołania jej w tekście aktu prawnego regulującego sytuację jednostki). Sformułowane prawa i wolności człowieka, których poszczególne generacje tworzą rozbudowany i jakże zróżnicowany katalog, mają więc wspólny punkt wyjścia, jak i odniesienia – godność ludzką. Najbardziej zwięzłą, triadyczną charakterystykę godności sprowadzić można do: przyrodzonej, niezbywalnej i nienaruszalnej (którą nakreślił zresztą polski ustrojodawca)³. Skoro wiąże się z człowieczeństwem, jest

¹ Węzłowe w tym obszarze jest odniesienie się ustrojodawcy do pojęcia godności. Większość ustaw zasadniczych (tworzących zręby systemów prawnych poszczególnych państw) przywołuje je w swej treści. Na polskim *exemplum* jest to art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: Konstytucja RP): „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych” oraz drugie zdanie Preambuly: „Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka (...)”. Nadto trzeba wspomnieć, iż zgodnie z art. 233 ust. 1 Konstytucji RP godność człowieka nie podlega ograniczeniu w czasie stanu wojennego i wyjątkowego.

² Do godności odwołują się podstawowe dokumenty kreujące uniwersalny system ochrony praw człowieka. Znamienne jest, iż godność przywołano już w zdaniu otwierającym preambułę Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 r.: „(...) uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie (...)” (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 r. w Paryżu na Trzeciej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, [w:] *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Teksty źródłowe*, S. Jarosz – Żukowska (red.), wybór i oprac. S. Jarosz-Żukowska, A. Wojtatowicz, Ł. Żukowski, Wrocław 2002, s. 11), a także w art. 1 zd. 1: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach” (Tamże, s. 13). Jak spostrzegł J. Zajadło: „(...) właśnie dzięki sformułowaniom w niej zawartym >>przyrodzona godność jednostki<< stała się jedną z centralnych kategorii normatywnych aktów, prawotwórczych i nieprawotwórczych i to zarówno w systemie powszechnym jak i w systemach regionalnych” (J. Zajadło, *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989, z. 2/1989, s. 105). W wiążących postanowieniach tzw. Paktów Praw -Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169) -również przywoływano pojęcie godności (m.in. odniesienie we wstępach, jak i bardziej szczegółowych regulacjach tekstu zasadniczego). Na poziomie europejskim wskazać należy przede wszystkim Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z 07.06.2016). Poza przywołaniem w preambule stwierdzenia, iż: „(...) Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności (...)”, pierwszy wyodrębniony w tekście głównym rozdział zatytułowany został „Godność”. Zawiera on pięć artykułów: art. 1 – „Godność człowieka” („Godność człowieka jest nienaruszalna. Musi być szanowana i chroniona”), art. 2 – „Prawo do życia”, art. 3 – „Prawo człowieka do integralności”, art. 4 – „Zakaz tortur i inhumannego lub poniżającego traktowania albo karania” i art. 5 – „Zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej”.

Powyższe wyliczenia ma charakter przykładowy, bowiem pojęcie godności wielokrotnie występuje w wyspecjalizowanych uregulowaniach (skorelowanych z konkretnymi problemami).

³ Nie ukuto powszechnie akceptowalnej definicji godności, mimo iż była przedmiotem rozważań przedstawicieli wielu dziedzin, również na przestrzeni wieków (zob. szerzej, np.: M. Sadowski, *Godność człowieka* –

również wartością uniwersalną, niezależną od cech jednostki – koloru skóry, płci, pochodzenia etnicznego czy społecznego, *etc.*⁴ Za logiczne i dosyć oczywiste wydaje się umieszczenie w tym wyliczeniu również wieku, czego wypadkową jest ewidentna konstatacja, iż godność osoby starszej nie różni się niczym od godności osoby, której „metryka” została wydana kilkadziesiąt lat później. Szacunek okazywany człowiekowi powinien być więc równomiernie rozłożony na wszystkie etapy jego życia, nie może stracić na wyrazie po przekroczeniu przez adresata jakiegokolwiek progu wiekowego⁵. Według R. Michalskiej – Badziak: „Troska o godność człowieka leży u podstaw wszystkich praw i wolności osoby ludzkiej, które powinny gwarantować warunki jak najpełniejszego jej rozwoju i aktywnego udziału w przeobrażeniach otaczającego ją świata”⁶. W przypadku osób starszych absorbujące procesy adaptacyjne w „nowej” rzeczywistości (lub inne czynniki) mogą spowolnić responsywność na bodźce otoczenia i skutkować pozostawianiem o „krok za”, co tym bardziej powinno pogłębić zapobiegliwe zabiegi. Temu aksjologicznie wzmocnionemu wyznacznikowi podporządkowane powinny być inicjatywy podejmowane na rzecz osób starszych, jak i z ich udziałem. Znajduje to swoje formalne potwierdzenie w licznych dokumentach dedykowanych seniorom oraz kwestii starzenia się, wypracowanych na różnych poziomach kooperacji⁷, ale przede wszystkim w wiążących postanowieniach

aksjologiczna podstawa państwa i prawa, „Studia Erasmiensis” 2007, Wrocław). W tym kontekście – jak i tematu artykułu – przywołać należy konstatację B. Banaszaka i M. Jabłońskiego: „Pojęcie godności musi być rozumiane bardzo szeroko i utożsamiane z poszanowaniem wszystkich wartości uznawanych i reprezentowanych przez człowieka. Wartości te są niezbywalne i nie mogą być w żaden sposób ograniczane. W związku z tym każde nieludzkie traktowanie będzie właśnie naruszeniem godności ludzkiej (...)” (B. Banaszak, M. Jabłoński, *Komentarz do art. 30, pkt II, [w:] Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Wrocław 1998, s. 67).

⁴ Zasadnym jest przypomnienie w tym miejscu o przyjętym w doktrynie wyodrębnieniu godności osobowej i godności osobowościowej (zob. szerzej, np.: J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, L. Wiśniewski (red. nauk.), Warszawa 1997, s. 38 i nn.) Wedle pierwszego ujęcia, godność przysługuje każdemu człowiekowi, niezależnie od determinantów, nierelatywna i bezwarunkowa. Tymczasem godność osobowościowa skorelowana jest z postrzeganiem danej jednostki, wynikającym chociażby z jej indywidualnych predylekcji.

⁵ Gwoli rozwinięcia należy przywołać komentarz L. Garlickiego: „Godność przysługuje każdemu człowiekowi **przez całe jego życie**, a przy tym ma **charakter niezbywalny**” (L. Garlicki, *Artykuł 30, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. T. II*, L. Garlicki, M. Zubik (red.), Warszawa 2016, s. 45). Autor dodaje dalej, że: „Człowiek jest podmiotem (takiej samej) godności niezależnie od cech, które go charakteryzują obiektywnie, czy od sytuacji, w której się znalazł” (Tamże).

⁶ R. Michalska – Badziak, *Godność człowieka w prawie pomocy społecznej*, [w:] *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bociowi*, J. Supernat (red.), Wrocław 2009, s. 472.

⁷ Kluczową rolę w stymulowaniu krajowych rozwiązań rzutujących na sytuację seniorów przypisuje się dokumentom przyjętym w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, gdzie zainteresowanie problematyką starzenia się ludności (przekute w konkretne rozwiązania) zostało odnotowane już kilkadziesiąt lat temu. Za newralgiczną należy uznać rezolucję nr 46/91, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne 16 grudnia 1991 r. i zawierającą „Zasady działania na rzecz osób starszych”. Zawierają one 18 zaleceń, które pogrupowano stosownie w ramach pięciu grup. Jedna z nich została zatytułowana „Godność” i obejmuje dwa zalecenia (nr 17 i 18), które odnoszą się m.in. do godnego i bezpiecznego życia osób starszych (bez wyzysku oraz przymusu), a także do sprawiedliwego ich traktowania bez względu na wiek, płeć, rasę, pochodzenie etniczne,

tworzących mechanizmy ochrony godności tych osób poprzez podejmowanie odpowiednich działań.

Umożliwia to płynne przejście do pojęcia polityki senioralnej, której definicję legalną zawiera ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych⁸. Zgodnie z jej brzmieniem, polityka senioralna to „ogół działań organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się” (art. 4 pkt 2 u.o.s.). Ramy tych działań zostały nakreślone w dokumencie „Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020”⁹, który specyfikuje zidentyfikowane w poszczególnych obszarach wyzwania i zaleca (proponuje) dostosowane względem nich postępowanie. Odniesiono się w nim do tak rudymenarnych kwestii jak m.in.: zdrowie; samodzielność, aktywność zawodowa, edukacyjna, społeczna i kulturalna; relacje międzypokoleniowe; srebrna gospodarka¹⁰. Segmenty te wzbogacone zostały o zarys stanu faktycznego (ewentualnie o prezentację kluczowych pojęć), a następnie zwieńczono je lapidarnie sformułowanymi rekomendacjami, które ukierunkowują działania w omawianym zakresie. Działania prawne i inicjatywy przedsięwzięte w celu zapewnienia godnych warunków życia seniorów oraz stymulowania ich aktywności przebiegają w zróżnicowanym tempie – intensyfikacja starań skorelowana jest z zaspokojeniem elementarnych potrzeb. Poczyniony progres podsumowuje w pewien sposób „Informacja o sytuacji osób starszych za rok 2015”¹¹, która odnosi się do legislacyjnych, jak i faktycznych działań w wyodrębnionych obszarach. Zapewnienie seniorom standardów bytowych koresponduje z obowiązkiem nałożonym na władze publiczne w art. 30 Konstytucji RP, które powinny „(...) tworzyć też odpowiednie warunki sprzyjające zachowaniu godności”¹². Warto w tym miejscu przywołać zdanie B. Banaszaka i M. Jabłońskiego, którzy (wychodząc od naruszeń godności człowieka) stwierdzili, iż „(...) z jednej strony jest to minimum

niepełnosprawność i inne cechy (na podst. i za tłum.: B. Szatur – Jaworska, *Zasady polityk publicznych w starzejących się społeczeństwach*, [w:] *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, B. Szatur – Jaworska (red.), Warszawa 2012, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>, dostęp: 14.06.2016).

⁸ Dz. U. z 2015 r., poz. 1705, dalej: u.o.s.

⁹ Załącznik do uchwały nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020* (M.P. z 2014 r., poz. 118), dalej ZDPS,

¹⁰ Na podst.: ZDPS.

¹¹ *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2015*, dokument dostępny na stronie internetowej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/informacji-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-rok-2015/>, 14.02.2017. Dokument ten został przygotowany na podstawie art. 5 ust. 1 u.o.s. i ustosunkowuje się m.in. do realizacji polityki senioralnej (na podst. art. 5 ust. 1 pkt 12 u.o.s.). Ustawodawca wskazał również, iż ten corocznie opracowywany dokument powinien zawierać również: „wnioski i rekomendacje dotyczące przyszłych zadań i inicjatyw, które należy podjąć w celu kształtowania warunków godnego i zdrowego starzenia się” (art. 5 ust. 1 pkt 13 u.o.s.).

¹² B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 214.

egzystencji, a z drugiej strony minimum szacunku dla każdego o odmiennych zdolnościach, charakterze i obyczajach”¹³. Dorobek prosenioralnej polityki obejmuje również przedsięwzięcia nakierowane na osiągnięcie tych celów.

Zjawiska godzące w godność człowieka – zwłaszcza w przypadku osób starszych – mogą przejawiać się różnorodnie, dlatego też nie sposób stworzyć ich enumeratywnego wyliczenia. W dalszej części przybliżone zostaną wybrane przypadki – w największym stopniu nieakceptowalne – oraz przeciwdziałające im rozwiązania prawne.

„Każde społeczeństwo oprócz stratyfikacji ze względu na klasę, rasę, czy płeć wprowadza podział ze względu na wiek”¹⁴. Jako, że jest on – ujmując skrótowo – jednym z wyznaczników pozycjonowania jednostki w strukturze zbiorowości, pokrótce naświetlić należy pewien tego aspekt, jakim jest dyskryminacja ze względu na wiek. Postrzeganie drugiej osoby (seniora) podbudowane jest powierzchownym, a więc często i odrealnionym obrazem utkanym z uprzedzeń i stereotypów. Przekłada się to na wykształcenie nieprzychylnych postaw wobec tej zbiorowości. Podejmujący tematykę dyskryminacji ze względu na wiek, P. Szukalski stworzył listę jej przejawów, czyli tzw. grzechy ageizmu¹⁵, do których zaliczył zwłaszcza¹⁶: niedostrzeganie, lekceważenie, ośmieszanie, paternalizm (nadopiekuńczość), protekcyjność, zaniedbanie, segregację, nadużycia finansowe, nadużycia cielesne czy w końcu eksterminację. Nie ma przyzwolenia na takie zachowanie, także na gruncie prawa. Na płaszczyźnie jurystycznej należy przyjrzeć się w pierwszej kolejności efektom prac ustrojodawcy. Hierarchiczna budowa systemu źródeł prawa wymusza skierowanie uwagi na ustawę zasadniczą, bowiem kształtuje ona rozwiązania przyjęte w krajowym porządku prawnym. Konstytucja RP dedykuje równości i niedyskryminacji art. 32¹⁷ – podzielony odpowiednio na dwa ustępy, jednak – jak to podniósł Trybunał

¹³ B. Banaszak, M. Jabłoński, *Komentarz do art. 30, pkt III*, [w:] dz. cyt., J. Boć (red.), s. 68.

¹⁴ P. Szukalski, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź 2012, s. 141.

¹⁵ Tamże, s. 154.

¹⁶ Na podst. i zob. szerzej: Tamże, s. 154 i n.

¹⁷ Art. 32 Konstytucji RP: „1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”.

Zasadne wydaje się przywołanie również postanowień podstawowych dokumentów międzynarodowych, tworzących podwaliny systemu ochrony praw człowieka. Na poziomie uniwersalnym standardy można konstruować już w oparciu o Powszechną Deklarację Praw Człowieka, która kilkakrotnie podnosi kwestię równości, jednakże wystarczy „ograniczyć się” do wskazania art. 1 (przywołany już w tym artykule) oraz dopełniającego go art. 2 zd. 1: „Każdy człowiek jest uprawniony do korzystania z wszystkich praw i wolności wyłożonych w niniejszej Deklaracji, bez względu na różnice rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych przekonań, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiejkolwiek inne różnice” (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 r. w Paryżu na Trzeciej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych [w:] dz. cyt., S. Jarosz – Żukowska (red.), wybór i oprac. S. Jarosz-Żukowska, A. Wojtatowicz, Ł. Żukowski, s. 13). Tzw. Pakty Praw z 1966 r. zawierają szereg regulacji dedykowanych równości i niedyskryminacji, do newralgicznych zaliczyć można

Konstytucyjny – stanowiące „(...) całość normatywną (...)”¹⁸. W myśl wyrażonej w ust. 1 zasady równości¹⁹ wszyscy są równi wobec prawa oraz uprawnieni do równego traktowania, natomiast wyklarowany przez ustrojodawcę obowiązek adresowany jest do władz publicznych. Przechodząc do zasady niedyskryminacji, należałoby rozpocząć od spostrzeżenia, jak szeroko została ona zakreślona: wyróżnia się ogólny zwrot o tym, iż nikt nie może być dyskryminowany z jakiegokolwiek przyczyny, a taką konstrukcję – z punktu widzenia jednostki – należy uznać za korzystną. Podobne wrażenie wywołują wyeksplikowane w art. 32 ust. 2 Konstytucji RP dziedziny życia, które stanowią „(...) praktycznie ogół aktywności człowieka nieobjętych pojęciem życia rodzinnego i osobistego”²⁰. Na kanwie art. 32 ust. 2 Konstytucji RP, Trybunał Konstytucyjny odniósł się do pojęcia dyskryminacji: „Dyskryminacja oznacza zatem nienadające się do zaakceptowania tworzenie różnych norm prawnych dla podmiotów prawa, które powinny być zaliczone do tej samej klasy (kategorii) albo nierówne traktowanie podobnych podmiotów prawa w indywidualnych przypadkach, gdy zróżnicowanie nie znajduje podstaw w normach prawnych. Tak więc dla oceny danej sytuacji jako dyskryminacji, albo jej braku, istotne jest określenie kryterium zróżnicowania, a także ocena zasadności jego wprowadzenia”²¹. Nadmienić należy jeszcze, że ustalenie dokonane przez ustrojodawcę w art. 32 ust. 2 Konstytucji RP to: „gwarancja bezwzględna, której naruszenie nie ma żadnego uzasadnienia. W związku z tym nigdy i w żadnej sytuacji naruszenie podobne nie będzie mogło być dokonane”²².

choćby art. 26 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, który artykułuje ogólną zasadę, iż: „Wszyscy są równi wobec prawa i są uprawnieni bez żadnej dyskryminacji do jednakowej ochrony prawnej. Jakakolwiek dyskryminacja w tym zakresie powinna być ustawowo zakazana oraz powinna być zagwarantowana przez ustawę równa dla wszystkich i skuteczna ochrona przed dyskryminacją z takich względów, jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności”. W Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych Społecznych i Kulturalnych znajduje się art. 2 ust. 2, które również zobowiązuje do zapewnienia wykonywania praw uregulowanych we wskazanym dokumencie bez dyskryminacji ze względu na kryteria, które zostały już wcześniej wskazane, przy okazji art. 26 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Na poziomie regionalnym uwagę zwracają przede wszystkim źródła prawa unijnego, wielokrotnie odwołujące się do pojęcia równości. Po dokonaniu pewnej selekcji, wyróżnić należy Kartę Praw podstawowych zawierającą odrębny tytuł - „Równość”. Znajdujący się w nim art. 20 formułuje zasadę równości, a sąsiadujący z nim art. 21 zakazuje dyskryminacji na podstawie przesłanek, których katalog uwzględnia m.in. wiek.

¹⁸ Fragm. wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2001 r. (sygn. K 22/01, OTK ZU 2001, nr 7, poz. 215).

¹⁹ O jej istocie wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny w jednym ze swoich pierwszych orzeczeń, z dnia 9 marca 1988 r. (sygn. U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1): „(...)konstytucyjna zasada równości wobec prawa (...) polega na tym, że wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo. A więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących”. To ujęcie było podejmowane w kolejnych orzeczeniach.

²⁰ B. Banaszak, dz. cyt., s. 234.

²¹ Fragm. wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 15 lipca 2010 r. (sygn. K 63/07, OTK-A 2010, nr 6, poz. 60).

²² B. Banaszak, M. Jabłoński, *Komentarz do art. 32, pkt II*, [w:] dz. cyt., J. Boć (red.), s. 71.

Gwarancje z art. 32 Konstytucji RP mają swoje rozwinięcie w przepisach ustawowych, również w przypadku pejoratywnie postrzeganej dyskryminacji ze względu na wiek na krajowym rynku pracy. Rzecz jasna, dyskryminacja uwidacznia się także w pozostałych sferach ludzkiej aktywności, jednakże ta w obszarze zatrudnienia bywa dotkliwie odczuwana, bowiem – w indywidualnym odbiorze – pełni rolę *sui generis* „papierka lakmusowego” zawodowej przydatności danej osoby. Bez wdawania się w detaliczną analizę ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy²³, podkreślić należy, iż wskutek przeprowadzonych nowelizacji dostosowujących do unijnych standardów, włączone zostały do jej treści przepisy antydyskryminacyjne. Przede wszystkim, prawodawca podniósł zakaz dyskryminacji do podstawowych zasad prawa pracy – zlokalizowany w rozdziale II art. 11³ k.p. wymienia kryteria, w oparciu o które zabronione jest różnicowanie pracowników. Otwarty katalog uwzględnia *explicite* przesłankę wieku. Do k.p. wprowadzono również rozdział IIa: „Równe traktowanie w zatrudnieniu”. Otwierający, art. 18^{3a} §1 k.p. wskazuje, iż: „Pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych (...)”, przywołując w dopełnieniu przykładowe przesłanki z art. 11³ k.p. Z kolei art. 18^{3a} §2 k.p. zaznacza, że równe traktowanie to „(...) niedyskryminowanie w jakikolwiek sposób, bezpośrednio lub pośrednio (...)”. W rozdziale tym prawodawca definiuje m.in. dyskryminację bezpośrednią²⁴ oraz pośrednią²⁵. Odnotować należy, że art. 18^{3a} §5 k.p. za przejawy dyskryminacji uznaje także zachęcanie do naruszenia zasady równego traktowania (lub nakazanie naruszenia tej zasady)²⁶, jak również molestowanie²⁷. Temat regulacji antydyskryminacyjnych na gruncie kodeksowym zwieńczyć można przywołaniem art. 18^{3d} k.p., przyznającym prawo do odszkodowania osobie, wobec której naruszono zasadę równego traktowania²⁸.

²³ Tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 1666, dalej: k.p.

²⁴ Zgodnie z art. 18^{3a} §3 k.p., do dyskryminacji bezpośredniej dochodzi wtedy, gdy pracownik – ze względu na jedną lub więcej przyczyn określonych w art. 18^{3a} §1 k.p. – „(...) był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy”.

²⁵ Zgodnie z art. 18^{3a} §4 k.p., do dyskryminacji pośredniej dochodzi wówczas, gdy „(...) na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje albo szczególnie niekorzystna sytuacja w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn (...)”, wskazanych w art. 18^{3a} §1 k.p. (czyli np. wiek).

²⁶ Na podst.: art. 18^{3a} §5 pkt 1 k.p.

²⁷ Zgodnie z art. 18^{3a} §5 pkt 2 k.p. przez molestowanie rozumie się: „(...) niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności pracownika i stworzenie wobec niego zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery (...)”.

²⁸ Odszkodowanie ustalono na kwotę nie niższą niż minimalne wynagrodzenie za pracę, które ustalane jest na podstawie odrębnych przepisów (na podst. art. 18^{3d} k.p.).

Od dnia 1 stycznia 2011 r. składową polskiego porządku prawnego stała się ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania²⁹. Wskazuje ona obszary oraz sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na zamknięty katalog przesłanek - do tego *numerus clausus* należą: płeć, rasa, pochodzenia etniczne, narodowość, religia, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, orientacja seksualna i w końcu wiek³⁰. Rozbudowany słowniczek ustawowy zawiera legalną definicję m.in. dyskryminacji bezpośredniej³¹ i pośredniej³², co z założenia ma ułatwiać stosowanie regulacji ustawowych. Art. 4 ustawy o równym traktowaniu wylicza w kilku punktach, kiedy ustawa ma zastosowanie – dla podjętego ujęcia istotny jest *ante omnia* pkt 2, który dotyczy: „warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej, w tym w szczególności w ramach stosunku pracy albo pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej”. Kolejny, art. 5 zawiera jednak o wiele dłuższą listę wyłączeń jej zastosowania (wyliczone w dziewięciu obszernych punktach³³), co rozwiewa nieco wrażenie absolutnego optymizmu związanego ze wzmacnianiem ochrony prawnej przed dyskryminacją. Do pozytywnych skutków wprowadzenia w życie tych przepisów można zaliczyć powierzenie wykonywania zadań dotyczących wdrażania równego traktowania Rzecznikowi Praw Obywatelskich oraz Pełnomocnikowi Rządu ds. Równego Traktowania³⁴. Przechodząc jednak do osób, wobec

²⁹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 1219, dalej: ustawa o równym traktowaniu.

Wzmiankowana ustawa wdrożyła m.in. dyrektywę 2000/78 z 27 listopada 2000 r., ustanawiającą ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. Urz. WE L 303 z 02.12.2000.). Warto przywołać komentarz J. Maliszewskiej – Nienartowicz odnośnie tej właśnie dyrektywy: „Komentowany akt prawny i zawarte w nim regulacje nie mają wyczerpującego charakteru, jeśli chodzi o zapewnienie równości osób chronionych jej zakresem w państwach członkowskich. Wprost przeciwnie, dyrektywa ma jedynie minimalny charakter, a państwa mogą przyjmować lub utrzymywać przepisy bardziej korzystne w celu ochrony zasady równego traktowania (...)” (J. Maliszewska-Nienartowicz. *Dyskryminacja ze względu na religię, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Dyrektywa 2000/78 i orzecznictwo TS UE. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 10).

³⁰ Na podst. art. 1 ust. 1 ustawy o równym traktowaniu.

³¹ Zgodnie z art. 3 pkt 1, przez dyskryminację bezpośrednią rozumie się „(...) sytuację, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji”.

³² Zgodnie z art. 3 pkt 2, przez dyskryminację pośrednią rozumie się: „(...) sytuację, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne”.

³³ Zob. szerzej: art. 5 pkt 1-9 ustawy o równym traktowaniu.

³⁴ Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania powoływany jest na podstawie omawianej ustawy (art. 20 ust. 1), która szczegółowo określa jego zadania.

których naruszona została zasada równego traktowania, mają one prawo do odszkodowania³⁵. Co więcej: „Kto zarzuca naruszenie zasady równego traktowania, uprawdopodobnia fakt jej naruszenia”³⁶, natomiast: „(...) ten, któremu zarzucono naruszenie tej zasady, jest obowiązany wykazać, że nie dopuścił się jej naruszenia”³⁷ – dochodzi więc do „(...) przeniesienia ciężaru dowodu”³⁸. Ustawa obfituje jednak w niedoskonałości³⁹ – mniejszego i większego formatu – jednakże jej uchwalenie to kolejny krok w wyznaczonym wcześniej, właściwym kierunku (stąd pojawiające się krytyczne głosy mogą przybrać ambiwalentną nutę). Jak trafnie podsumowały rozważania dedykowane ustawie równościowej D. Pudzianowska i A. Śledzińska – Simon: „Postęp dokonuje się też w świadomości społecznej, a ta jest przyczynkiem dalszych zmian”⁴⁰.

W katalogu zachowań zagrażających godności człowieka jedno z czołowych miejsc – w tym przypadku niechlubnych - zajmuje przemoc wobec seniorów. Jako że urąga ona rażąco godności człowieka, nieco więcej uwagi należy poświęcić temu nieakceptowalnemu zjawisku, wobec którego nie można przejść obojętnie. Wpojone przeświadczenie, iż seniorom – o wiele bardziej doświadczonym życiowo – należy się szczególny rodzaj szacunku, wydaje się nie korespondować z doniesieniami medialnymi, które co prawda nie dają pełnego obrazu, lecz prowadzą do pesymistycznego spostrzeżenia, iż przemocy wobec osób starszych nie udało się wyrugować. O tym, że stanowi to poważny problem społeczny, którego skala nie jest wcale marginalna, potwierdza szereg dostępnych publikacji naświetlających wieloaspektowo wskazaną problematykę. ZDPS również ustosunkował się do zjawiska (część pt. „Bezpieczeństwo”⁴¹). Wytyczne ZDPS z tego obszaru skupiają się głównie wokół praktyk uświadamiających zarówno seniorów, jak i otoczenie, aby te przypadki doświadczania lub występowania przemocy komunikowano odpowiednim instytucjom⁴². Działania edukacyjne – wspierane kampaniami medialnymi – mogą przynieść efekt również poprzez pogłębienie wrażliwości w tej kwestii i zaangażowanie w tematykę. Pogorszenie kondycji

³⁵ Na podst.: art. 13 ust. 1 ustawy o równym traktowaniu.

³⁶ Art. 14 ust. 2 ustawy o równym traktowaniu

³⁷ Fragm. art. 14 ust. 3 ustawy o równym traktowaniu.

³⁸ D. Pudzianowska, A. Śledzińska – Simon, *Problemy skutecznego zwalczania dyskryminacji w świetle polskiej ustawy o równym traktowaniu*, [w:] *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Obszary analizy skuteczności europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, J. Jaskiernia (red.), Toruń 2012, s. 739.

³⁹ Zob. szerzej: Tamże, s. 731 i n.

⁴⁰ Tamże, s. 742.

⁴¹ Zob. szerzej: ZDPS, s. 21 i n.

⁴² Na podst.: ZDPS, s. 22; zob. szerzej: Tamże.

psychofizycznej osób starszych naraża je na stanie się ofiarami przestępstw⁴³. Uwzględniając płaszczyzny ludzkiej aktywności, z najbardziej krytycznym odbiorem spotykają się przypadki przemocy w rodzinie, kiedy to domownicy, najbliżsi, stają się sprawcami. Jak spostrzegł A. Kiełtyka: „Przemoc w rodzinie (przemoc domowa) jest w każdym przypadku naruszeniem godności stanowiącej istotę praw człowieka. Każdy człowiek powinien mieć oparcie przede wszystkim w rodzinie, co winno mu dawać tak potrzebne poczucie pewności istnienia. Zdarza się jednak, i to nierzadko, że członkowie rodziny, zamiast być filarem bezpieczeństwa, stanowią dla bliskiej im osoby największe zagrożenie tego bezpieczeństwa”⁴⁴. Co więcej, ze względu na relacje pokrewieństwa, pokrzywdzonym trudno jest przyznać się komukolwiek poza kręgiem rodzinnym do zaistniałych okoliczności – „(...) sytuacja ofiary, szczególnie ofiary w późnej fazie życia, nie jest prosta, a wyznacza ją perspektywa zależności emocjonalnej, materialnej, mieszkaniowej i relacyjnej, a także wyznawany światopogląd i obraz samego siebie”⁴⁵. Poza przepisami karnymi mającymi zastosowanie do sprawców przemocy w rodzinie⁴⁶, w polskim porządku prawnym obowiązują regulacje ustawowe uchwalone w celu zapobiegania temu zjawisku - ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁴⁷. Zawiera ona dwupozycyjny słowniczek ustawowy, wprowadzający definicję legalną przemocy w rodzinie, zgodnie z którą pod tym pojęciem należy rozumieć (art. 2 pkt 2 u.p.p.r.): „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste”⁴⁸ członków rodziny⁴⁹, „w

⁴³ H. Szatny, Ł. Szleszkowski, R. Susło, J. Trnka, *Osoby starsze jako ofiary przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu*, [w:] *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), Łódź 2004, s. 172.

⁴⁴ A. Kiełtyka, *Wstęp* [w:] A. Kiełtyka, A. Ważny, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 13.

⁴⁵ M. Łuszczynska, *Przemoc wobec osób starszych – rekomendacje dla praktyki*, [w:] *(Prze)moc w rodzinie. Instytucjonalne formy (po)mocy*, M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk (red. nauk.), Toruń 2015, s. 277.

⁴⁶ Warto nadmienić, że w marcu 2017 r. znolizowano (ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego; Dz. U. z 2017 r., poz. 773) art. 207 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016, poz. 1137 ze zm.) - w przepisie penalizującym czyn znęcania się (mającym najczęstsze zastosowanie w odniesieniu do sprawców przemocy domowej) dodano § 1a zastrzegający sankcję za znęcanie się (fizyczne lub psychiczne) nad osobą nieporadną ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny. Zmiana weszła w życie 13 lipca 2017 r.

⁴⁷ Tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r., poz. 1390, dalej: u.p.p.r. Należy zaznaczyć, że część artykułowana ustawy została poprzedzona preambułą, którą warto przywołać: „Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększania skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje (...)”. Dodatkową „ciekawostką” jest fakt, iż preambuła ta została znolizowana (ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2010 r., nr 125, poz. 842) i nie zawierała wcześniej wzmianki o naruszaniu podstawowych praw człowieka, dlatego też zmiana ta ma pozytywny wydźwięk.

⁴⁸ Art. 2 pkt 2 *ab initio* u.p.p.r.

⁴⁹ Zgodnie z art. 2 pkt 1 u.p.p.r. członkiem rodziny jest osoba najbliższa (w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.), jak również inna osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca.

szczegółności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą⁵⁰. Osobie dotkniętej przemocą udziela się bezpłatnej pomocy, której przykładowe formy obejmują m.in.⁵¹: poradnictwo medyczne, psychologiczne, prawne, socjalne, zawodowe i rodzinne; interwencję kryzysową i wsparcie; ochronę przed dalszym krzywdzeniem; zapewnienie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, *etc.* W ramach nowelizacji u.p.p.r. przeprowadzonej w 2010 r.⁵², do aktu prawnego włączono art. 11a, który reguluje nakaz opuszczenia zajmowanego lokalu przez osobę stosującą przemoc. Warto zwrócić uwagę na termin przeprowadzenia rozprawy, po której zapada postanowienie – wynosi on miesiąc od dnia wpływu wniosku⁵³. W ramach przywołanej nowelizacji, wprowadzono również na poziom ustawowy przepisy odnoszące się do procedury „Niebieskiej Karty”, która „obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie”⁵⁴. Wszczyna się ją w następstwie wypełnienia formularza, którego wzór (oraz samą procedurę) określa w drodze rozporządzenia Rada Ministrów⁵⁵. „Podkreślenia wymaga fakt, że przemoc stosowana wobec osób starszych nie jest zjawiskiem nowym. Przyglądając się tematowi z perspektywy historycznej, seniorzy zawsze byli źle traktowani przez swoich najbliższych”⁵⁶. Mechanizmy prawne, które stworzyła u.p.p.r., mogą przynieść pożądane efekty i zminimalizować skalę przemocy wówczas, jeśli będą szły paralelnie z rozwojem w społeczeństwie świadomości na temat tego problemu, a zwłaszcza na konieczność reakcji wobec jego przejawów.

⁵⁰ Fragm. art. 2 pkt 2 u.p.p.r.

⁵¹ Na podst.: art. 3 ust. 1 u.p.p.r.

⁵² Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., nr 125, poz. 842).

⁵³ Art. 11a ust. 2 zd. 2 u.p.p.r.

⁵⁴ Art. 9d ust. 2 u.p.p.r.

⁵⁵ Na podst.: art. 9d ust. 4 i 5 u.p.p.r. Upoważnienie ustawowe w tym zakresie zrealizowało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. z 2011 r., nr 209, poz. 1245).

⁵⁶ A. Bojkowska, *Wybrane przestępstwa związane z problematyką przemocy w rodzinie*, [w:] *Problematyka przemocy w rodzinie: podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, E. Kowalewska-Borys (red. nauk.), Warszawa 2012, s. 58.

Przyjmując globalny punkt widzenia na zbiorowość osób starszych, krótkiego rozwinięcia wymaga wykluczenie społeczne. Pojemność tego pojęcia⁵⁷ oddaje wielowymiarowość zjawiska, które *prima facie* korelowane bywa z ubóstwem. Abstrahując od rozległych (i frapujących) rozważań terminologicznych, skoncentrować należy się na jego istocie. Ekskluzję można sprowadzić do zróżnicowania faktycznego statusu konkretnej zbiorowości (składowej społeczeństwa) sprowadzającej się do umniejszenia jej roli i niewykorzystania potencjału, co w przypadku seniorów będzie oznaczało deprecjację bogatego doświadczenia życiowego. Wyalienowanie w dłuższej perspektywie czasowej może przyczyniać się do osłabiania więzi, tworzenia trwałych barier utrudniających integrację i „wewnętrznego” rozbicia. Stłumienie aktywności i uniemożliwienie zaangażowania w kreowanie rzeczywistości (choćby poprzez współdecydowanie) dotyka seniorów w różnych obszarach ich aktywności. W obrębie niektórych sfer podjęto już sukcesywne działania zmierzające ku przywróceniu znaczenia osób starszych i włączeniu do struktury społeczeństwa jako – niewątpliwie – pełnowartościowych członków. W ramach egemplifikacji wskazać można przedsięwzięcia m. in. nakierowane na rozwój umiejętności związanych z postępowaniem technologicznym czy też realizowanie aspiracji edukacyjnych⁵⁸, *etc.* Wyróżnić należy rozwiązanie ułatwiające seniorom zaangażowanie w życie publiczne na poziomie lokalnym dzięki możliwości utworzenia w podstawowej jednostce podziału terytorialnego gminnej rady seniorów. Zgodnie z art. 5c ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁵⁹ to ciało o charakterze konsultacyjnym, doradczym i inicjatywnym⁶⁰, składa się nie tylko z przedstawicieli osób starszych, ale również przedstawicieli podmiotów działających na rzecz osób starszych⁶¹. Sprzyja to kształtowaniu polityki dostosowanej do

⁵⁷ Według E. Trafiałek: „wykluczenie społeczne (...) oznacza pozbawienie jednostek lub grup: gwarancji socjalnych, dostępu do rynku pracy, instytucji, usług, dóbr, konsumpcji, praw do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Może mieć kontekst kulturowy, polityczny, ekonomiczny lub statusowy; może być wynikiem kumulacji czynników i zachowań prowadzących do zepchnięcia na margines życia społecznego, ale może też być skutkiem pojedynczej dysfunkcji (niepełnosprawności, bezrobocia, ubóstwa, bezdomności, bezradności, itp.)” (E. Trafiałek, *Wykluczenie społeczne ludzi starych. Źródła, skutki, perspektywy na przyszłość*, [w:] *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), Łódź 2006, s. 171).

⁵⁸ Problem wykluczenia cyfrowego (e-wykluczenia) osób starszych, który polega – w skrótowym ujęciu – na braku (wystarczających) umiejętności korzystania z zaawansowanych technologicznie urządzeń (np. komputera) został również podniesiony w ZDPS, a rekomendacje w tym obszarze można sprowadzić przede wszystkim do wspierania rozwoju kompetencji cyfrowych u seniorów (na podst. ZDPS, s. 33 i n.; zob. szerzej: Tamże). Pozwala to na płynne przejście do potrzeb edukacyjnych osób starszych, których zaspokojenie zapewniają m.in. popularyzowane Uniwersytety Trzeciego Wieku, umożliwiające ustawiczne pogłębianie wiedzy.

⁵⁹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r., poz. 446, dalej: u.s.g.

⁶⁰ Na podst.: art. 5c ust. 3 u.s.g.

⁶¹ Na podst.: art. 5c ust. 4 u.s.g.

potrzeb seniorów oraz uwzględnienia ich zapatrywań. Stymuluje partycypację, ale również wzmacnia zadzierzgnięte więzi między członkami wspólnoty⁶².

Zasygnalizowane zagrożenia godności człowieka mogą dotknąć osobę w każdym wieku, jednakże swoista podatność na nie kumuluje się na późniejszym etapie życia. Działania podejmowane przez władze publiczne dążą do niwelowania sytuacji niosących ze sobą ryzyko naruszenia ludzkiej godności, wpisując się w realizację konstytucyjnego obowiązku jej poszanowania i ochrony. Nie można jednak zrzucać pełnego ciężaru odpowiedzialności na aktywność państwa w tym obszarze, bowiem jest to zadanie wyznaczone również całemu społeczeństwu, jak i każdej jednostce z osobna. Nabiera ono prymarnego znaczenia w kontekście postępującego procesu starzenia się społeczeństwa.

Bibliografia:

Akty prawa międzynarodowego:

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 r. w Paryżu (za: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 r. na Trzeciej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych [w:] *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Teksty źródłowe*, S. Jarosz – Żukowska (red.), wybór i oprac. S. Jarosz-Żukowska, A. Wojtatowicz, Ł. Żukowski, Wrocław 2002).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z 07.06.2016).

Dyrektywa 2000/78 z 27 listopada 2000 r., ustanawiającą ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. Urz. WE L 303 z 02.12.2000).

Akty prawa krajowego:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.);

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 1666 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 446 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2016, poz. 1137 ze zm.).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r., poz. 1390);

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842).

Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r., poz. 1219).

⁶² Ustawodawca wyraźnie zaznaczył w art. 5c ust. 1 u.s.g., iż: „Gmina sprzyja solidarności międzypokoleniowej oraz tworzy warunki do pobudzania aktywności obywatelskiej osób starszych w społeczności lokalnej”.

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1705).

Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r., poz. 773).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r., Nr 209, poz. 1245).

Uchwała nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 (M.P. z 2014 r., poz. 118).

Orzecznictwo:

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 1988 r. (sygn. U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 października 2001 r. (sygn. K 22/01, OTK ZU 2001, nr 7, poz. 215).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 lipca 2010 r. (sygn. K 63/07, OTK-A 2010, nr 6, poz. 60).

Literatura:

Banaszak B., Jabłoński M., *Komentarz do art. 30, pkt II [w:] Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Wrocław 1998

Banaszak B., Jabłoński M., *Komentarz do art. 30, pkt III [w:] Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Wrocław 1998.

Banaszak B., Jabłoński M., *Komentarz do art. 32, pkt II [w:] Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, J. Boć (red.), Wrocław 1998.

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Bojkowska A., *Wybrane przestępstwa związane z problematyką przemocy w rodzinie [w:] Problematyka przemocy w rodzinie: podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, E. Kowalewska-Borys (red.), Warszawa 2012.

Garlicki L., *Artykuł 30 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. T. II*, L. Garlicki. M. Zubik (red.), Warszawa 2016.

Kiełtyka A., *Wstęp [w:] A. Kiełtyka, A. Ważny, Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2015.

Krukowski J., *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki [w:] Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, L. Wiśniewski (red. nauk.), Warszawa 1997.

Łuszczynska M., *Przemoc wobec osób starszych – rekomendacje dla praktyki [w:] (Prze)moc w rodzinie. Instytucjonalne formy (po)mocy*, M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk (red. nauk.), Toruń 2015.

Maliszewska-Nienartowicz J., *Dyskryminacja ze względu na religię, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Dyrektywa 2000/78 i orzecznictwo TS UE. Komentarz*, Warszawa 2013.

Michalska – Badziak R., *Godność człowieka w prawie pomocy społecznej [w:] Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bociowi*, J. Supernat (red.), Wrocław 2009.

Pudzianowska D., Śledzińska – Simon A., *Problemy skutecznego zwalczania dyskryminacji w świetle polskiej ustawy o równym traktowaniu [w:] Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Obszary analizy skuteczności europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, J. Jaskiernia (red. nauk.), Toruń 2012.

Sadowski M., *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa*, „Studia Erasmiana Wratislaviensia”, Wrocław 2007.

Szatny H., Szleszkowski Ł., Susło R., Trnka J., *Osoby starsze jako ofiary przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu* [w:] *Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia*, J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), Łódź 2004.

Szatur – Jaworska B., *Zasady polityk publicznych w starzejących się społeczeństwach* [w:] *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie. Tezy i rekomendacje*, B. Szatur – Jaworska (red.), Warszawa 2012, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>, dostęp: 14.02.2017.

Szukalski P., *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź 2012.

Trafiałek E., *Wykluczenie społeczne ludzi starych. Źródła, skutki, perspektywy na przyszłość* [w:] *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.), Łódź 2006.

Zajadło J., *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, z. 2/1989.

Pozostałe źródła:

Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2015, dokument dostępny na stronie internetowej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/informacji-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-rok-2015/>, 14.02.2017.
